

Ислом Нури

Ҳавола луғатда «айланиш» маъносидаги «тахаввул» сўзидан олинган бўлиб, қарзни бировнинг зиммасидан бошқа бировнинг зиммасига ўтиши маъносини англатади. Шу туфайли фуқоҳолар ҳам унга: «қарзни бир зиммадан бошқа зиммага ўтиши» деб таъриф берганлар.

У суннат ва ижмоъ далили билан жоиздир.

«...» :«...»

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Биронтангиз (тўлашга қодир бўлган) бойга эргаштирилса, эргашсин» (яъни бойга ҳавола қилинса, ҳаволани қабул қилсин), деганлар (Бухорий (2287) ва Муслим (1564) Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилганлар). Бир лафзда: «Қай бир кишининг ҳаққини бойга ҳавола қилинса, унинг ҳаволасини қабул қилсин» (Аҳмад (2/463), №9973), Байҳақий «Кубро»да (6/70) ривоятлари).

Бир қанча уламолар ҳаволанинг собитлигига ижмоъ борлигини айтганлар

Бунда одамларга мурувват кўрсатиш, уларнинг муомалаот йўлларини енгиллаштириш, бағрикенглик, ҳожатларини барор қилишда, қарзларини ўташда ва роҳатларини бажо келтиришда ҳамкорлик қилиш бордир.

Айримлар ҳаволанинг қиёсга мувофиқ келмаслигини, чунки қарзни қарзга сотиш бўлиб қолишини айтганлар. Қарзни қарзга сотиш ман қилинган, бироқ, бу ҳаволада қиёсдан ташқари жоиздир, дейдилар.

Ислом Нури

Аллома Ибнул Қаййим буни рад этган ва ҳаволанинг қиёсга мувофиқ жорий бўлишини, чунки, у ҳақни ўтаб қўйиш жинсидан эканини, байъ жинсидан эмаслигини баён қилган.

У айтади: «Агарда қарзни қарзга байъ қилиш бўлганда ҳам шарият соҳиби на лафзи билан, на лафзининг маъноси билан бундан қайтарди, балки шориънинг қоидалари унинг жоизлигини тақозо этади. Зеро, ҳавола қарзни кўчишини ва ҳавола қилувчининг зиммасидан ҳавола қилинувчининг зиммасига ўтишини тақозо қилади» (Иъламул-муваққиъийн: 2/9).

Ҳавола бир неча шартлар билан саҳиҳ бўлади:

Биринчи шарт: Ҳавола қилинган шахснинг зиммасида ўрнашган қарз эвазига бўлиши. Чунки, ҳаволанинг тақозоси – ҳавола қилинаётган киши зиммасига қарзни лозим қилишдир. Агар қарз бўйнига ўрнашган бўлмаса, у соқит бўлишга нишона бўлади ва унга ҳавола қилиб бўлмайди. Байъ қилинган молнинг пулига хиёр муддати ичида ҳавола қилиш мумкин эмас, ўғилдан отасига отанинг розилигисиз ҳавола қилиш ҳам мумкин эмас.

Иккинчи шарт: Ҳавола қилинаётган ва унга ҳавола этилаётган қарзларнинг ҳар иккиси бир-бирига тўғри келиши, яъни, бир жинсдан бўлмоғи керак, дирҳамларни дирҳамларга ҳавола қилиш каби.

Васфда ҳам бир хил бўлиши керак, масалан, зарб қилинган дирҳамларни зарб қилинган дирҳамларга, саудия пулини айни саудия пулига ҳавола қилиш каби.

Вақтда ҳам бир хил, яъни, нақд ва насияликда бир-бирига тўғри

Ислом Нури

келиши лозим. Агар иккала қарздан бирининг тўлов вақти келган, иккинчиси муддатли бўлса ёки бирининг тўлов вақти бир ойдан кейин, иккинчисининг тўлов вақти икки ойдан кейин бўлса, ҳавола саҳиҳ бўлмайди.

Иккала қарзнинг миқдори ҳам бир хил бўлмоғи шарт. Яъни, масалан, юз сўмни тўқсон сўмга ҳавола этиб бўлмайди. Чунки, бу худди қарзга ўхшаган қулайлик яратиб бериш битимидир. Агар ўртада ортиқ-камлик жоиз бўлганида, ўзининг мавзусидан – яъни, қулайлик яратиб беришдан – чиқиб, зиёдалиқ талаб қилишга ўтиб қолган бўлар эди. Бундай қилиш эса худди қарзда жоиз бўлмагани каби жоиз эмас. Лекин, зиммасидаги қарзнинг бир қисмини ҳавола қилса ёки унинг зиммасидаги қарздан бир қисмига ҳавола қилса, бу нарса жоиз бўлади ва қарзнинг қолган қисми ўз ҳолича эгаси зиммасида қолади.

Учинчи шарт: Ҳавола қилувчининг розилиги. Чунки, ҳақ унинг зиммасидадир. Шундай экан, у зиммасидаги ҳақни албатта ҳавола йўли билан тўлаши лозим эмас. Унга ҳавола қилинаётган кишининг розилиги эса шарт эмас. Агар ҳавола бой ҳамда тўлашни чўзиб юрмайдиган кишига қилинаётган бўлса, ҳақдорнинг розилиги ҳам шарт эмас. Балки, ҳақдор бу ҳаволани қабул қилишга мажбур бўлади ва ҳаққини у ҳавола қилинган шахсдан талаб қилиши керак бўлади. Чунки, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«مَنْ قَضَى دَيْنًا لِرَجُلٍ مِنْكُمْ فَهُوَ كَمَنْ قَضَى دَيْنًا لِنَفْسِهِ» : «КТО ПОЛУЧИЛ ЗАДАТКАЮ СДЕЛАННУЮ ЗА НЕКОГО ИЗ ВАС, ТО СДЕЛАЛ ЕЕ ЗА СЕБЯ»

«Бойнинг (қарзни тўлашни) пайсалга солиши зулдир, биронтангиз (тўлашга қодир бўлган) бойга эргаштирилса, эргашсин» (яъни бойга

Ислом Нури

ҳавола қилинса, ҳаволани қабул қилсин), деганлар (Бухорий (2287) ва Муслим (1564) Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилганлар).
Бир лафзда: «Қай бир кишининг ҳаққини бойга ҳавола қилинса, унинг ҳаволасини қабул қилсин» (Аҳмад (2/463), №9973), Байҳақий «Кубро»да (6/70) ривоятлари).

Бойдан мурод – тўлашга қодир ва пайсалга солиш билан танилмаган кишидир. Агар ҳавола қилинаётган киши бой бўлмаса, ҳақдор унга ҳавола қилинишни қабул қилишга мажбур эмас. Чунки, бунда унга нисбатан зарар бор.

Шу муносабат билан, зиммаларида одамларнинг ҳақ-ҳуқуқлари бўлган ва уларни тўлаб қўйишга қодир кишиларга насиҳатимиз шуки, ҳақларни ўз эгаларига ёки ҳавола қилинган кишиларга адо қилиш билан зиммаларини хориж қилишга шошилсинлар, пайсалга солиш ва фирромлик қилиш билан ўз обрўларига путур етказмасинлар. Кўпинча ҳақ эгаларидан уларга ўз ҳақларини кечиктириш билан ва қарздорларнинг ўз қарзларини шаръий узрсиз тўламасликлари оқибатида етказилаётган зулмлар хусусда шикоятлар эшитамиз. Шунингдек, бойларнинг уларга ҳавола қилинган қарзларни тўлашни пайсалга солишлари ва ҳақдорларни қийнашларини, бунинг оқибатида ҳавола дегани одамлар ундан қочадиган бир шарпага айланиб қолганини эшитамиз.

Агар ҳавола ўзининг мазкур шартлари жамланган саҳиҳ ҳолида бўлса, ҳақ ҳавола қилувчининг зиммасидан ҳавола қилинаётган кишининг зиммасига кўчиб ўтади ва ҳавола қилувчининг зиммаси бу ҳақдан хориж бўлади. Чунки, ҳаволанинг маъноси – ҳақнинг бир зиммадан иккинчи зиммага кўчиши, демакдир. Шундан кейин ҳақдор ҳаққини ҳавола қилувчи кишидан талаб қилиши жоиз бўлмайди, чунки унинг

ҳаққи бошқа одам зиммасига кўчиб ўтган бўлади. У энди ўз талабини ҳавола қилинувчи кишига қаратиши, уни ундан ундириши ёки у билан бирон хил тўлов шаклига келишиб олиши лозим бўлади.

Шариатга мувофиқ бўлган ҳавола саҳиҳ-дуруст тўлов ва маршрут йўлдир. Уни тўғри ишлатилганда, ундан чиройли фойдаланилганда ва алдову фирромликка йўл қўйилмаганда, одамлар учун кўп қулайликлар вужудга келади.